

TÜRK DİLİ 1

4.DERS DİL AİLELERİ

Hilal TUFAN

Dünyada kaç dil konuşulduğu konusunda tam bir sayı verilememektedir. Her toplum kendi ihtiyaçları doğrultusunda bir anlaşma sistemi oluşturduğundan, yeryüzünde yaşamış ne kadar topluluk varsa o kadar dil vardır diyebiliriz. Kaynaklar, bugün yeryüzünde 2500-6000 arasında dilin varlığından söz etmektedir. Bilim insanları dillerin sahip olduğu konuşur sayısı bakımından birçok araştırma yapmıştır. Bazı diller milyara yakın konuşura sahip olurken bazıları ise binli sayılarla ifade edilmektedir. Yaşayan bu dillerin dışında ölü dil olarak adlandırılan eski Grek dili, Hititçe, Sümerce gibi diller günümüze ulaşamamış, bazı diller ise bir yazı geleneğine sahip olamadan tarih sahnesinden silinmişlerdir.

Toplumlar arasındaki dini, siyasi ve ticari ilişkilerin neticesinde dillerin birbiriyle etkileşim içine girdiği ve bir sözcük alış verişinin de kaçınılmaz olduğu bilinmektedir. Bu nedenle birçok sözcüğün farklı dillerde kullanıldığı görülür. Dil alışverişi sonucunda ortaya çıkan benzerlikler dillerin sınıflandırılmasını zorlaştırmıştır.

Diller, *söz dizimi*, *zaman*, *yapı*, *canlı-ölü*, *yazı dili*, *konuşma dili* gibi değişik ölçütlere göre sınıflandırılmaktadır. Genel olarak diller yapı ve köken olarak iki ana grupta incelenmektedir.

YAPI BAKIMINDAN DÜNYA DİLLERİ

Diller, dili oluşturan kelimelerin yapı ve işleyişleri açısından üç başlık altında gruplandırılır.

Tek Heceli (Yalınlayan) Diller:

Bu grupta bulunan dillerde, kelimeler tek heceden oluşup ek almazlar. Cümle içinde kullanıldığı yer ve vurgu kelimenin anlamını değiştirmektedir. Bu nedenle bir kelime kullanıldığı yere ve vurguya göre bazen ad, bazen sıfat bazen de eylem olabilmektedir. Bu grubun en tipik örneği Çince'dir. Tibetçe, Vietnamca, Himalaya ve Afrika dillerinden bazıları ile Endonezya dilleri bu grupta yer almaktadır. Bir milyarın üzerinde insan tarafından anadil olarak konuşulan Çince yeryüzünde en çok konuşulan dildir.

“Wo bu pa ta.”

“Ben değil kokmak sen”

Türkçeye “Ben senden korkmam.” olarak çevirebileceğimiz bu cümle, vurgu yapılan sözcükler değiştikçe farklı anlamlar kazanabilmektedir.

“Sen benden korkmazsın. O senden kokmaz. Ben senden korkarım.”

Eklemeli (Bağlantılı) Diller:

Dilimiz Türkçenin de içinde bulunduğu bu dillerde değişmez kelime kökleri vardır. Bu köklere çeşitli ekler getirilerek yeni kelimeler elde edilir. Bu özelliğe göre bu diller ön ekli ve son ekli diller olarak sınıflandırılırlar. Türkçe son ekli bir dildir. Türkçe başta olmak üzere, Mançuca, Moğolca, Tunguzca, Macarca, Fince ve Samoyetçe bu grupta sayabileceğimiz dillerdir.

Çekimli (Bükümlü) Diller:

Bu dillerde kelime kökleriyle ekler vardır. Fiil çekimlerinde ve yeni kelime türetirken kökte değişiklikler meydana gelir. Hint –Avrupa dilleri ve Sami dilleri bu gruba girer.

Örnek olarak Fransızcada gitmek ‘aller’ fiili, şimdiki zaman (Indicatif Present) çekiminde: Je vais (Ben gidiyorum), Tu vas, (Sen gidiyorsun), Il / Elle va (O gidiyor) iken, gelecek zaman (Indicatif Futur) çekiminde ise: J’irai, (Gideceğim), Tu iras (Gideceksin), Il / Elle ira (O gidecek) şeklinde karşımıza çıkar.

İng. Go / went / gone

Sözcüklerde erillik, dişilik, cinssizlik (nötr) gibi durumlar vardır.

Kelime kökünü oluşturan ünsüzler sabit kalırken ünlüler değişerek yeni kelimeler elde edilir. Arapça ketebe (yazmak) kökü çekimlendiğinde kâtip (yazan), kitap (yazılan) gibi yeni sözcüklere dönüşerek kelimenin kökünü değiştirmektedir.

KÖKEN BAKIMINDAN DÜNYA DİLLERİ

Kökenleri bakımından akraba olan diller bir ana kaynaktan “bir ana dil” den çıktığı düşünülen dillerdir. Bu sınıflandırmada diller, köken bakımından birbirine benzer yönleri ile ele alınmıştır. Ses yapısı, cümle yapısı, şekil yapısı, kelime benzerlikleri dil ailelerini oluşturmaktadır. Özellikle eski dillerde kültür sözcükleri ve sayı isimlerindeki ses ve söz dizimi açısından ortaya konan eşleşmeler bir dil akrabalığının varlığını göstermektedir. Bu benzerliklerin diller arasında az ve ya çok olabilecek şekilde değişiklik göstermesi aynı dil ailesinden olmalarına engel değildir.

Bu şekilde bir dilden farklı dillerin ortaya çıkma sürecine “Dilbilimsel Ayrılma” denir. Son yapılan dil çalışmaları dil ailelerinin sayı bakımından oldukça fazla olduğunu göstermektedir. Bu dil ailelerinden üçü Türkçeyi direkt veya dolaylı olarak ilgilendirmektedir. Birincisi Türkçenin de bağlı olduğu “Ural-Altay” dilleri, ikincisi İslamiyet nedeniyle pek çok sözcük alıntısının yapılmış olduğu Arapçanın bağlı bulunduğu “Semitik” diller, üçüncüsü ise uzun yıllar etkisinde kalınan Farsçanın ve Fransızcanın bağlı olduğu “Hint-Avrupa” dilleridir.

Türk dilleri, ve dolayısıyla bugünkü Türkçe, uzaktan da olsa, Moğolca, Japonca, Macarca, Fince gibi dillerle de bağlantılıdır. Ne var ki bu gibi bağlantıları kurmaya yarayan benzerlikler acaba ortak bir dilden gelme sonucu mudur, yoksa yakın bölgelerde bir zamanlar birlikte yaşamış olmanın yarattığı dil alış-verişinin yansıması mıdır? Bu noktaların tartışılması Türkologlar arasında yıllardan bu yana sürüp gitmektedir.

Dil aileleri genel olarak řu şekilde sıralanabilir:

1. Ural – Altay Dil Ailesi
2. Hint – Avrupa Dil Ailesi
3. Hami – Sami Dil Ailesi
4. Bantu Dil Ailesi
5. Çin – Tibet Dil Ailesi
6. Kafkas Dil Ailesi
7. Avustronezya Dil Ailesi

URAL - ALTAY DİL AİLESİ

Bu dil grubu adını konuşulduğu bölgede bulunan Ural ve Altay dağlarından almaktadır. Köken bakımından akraba oldukları ispatlanamasa da kelime benzerlikleri, ünlü uyumu, eklerin bazılarının hem kelime türetmede hem de çekimde kullanılması, kelime yapımı ve çekimlerin son ekle olması, kelimelerde cinsiyet (erillik, dişillik) ayırımının olmaması, cümle yapısında öznenin genellikle başta, yüklem sonda bulunması ve tamlamalarda tamlayanın tamlanandan önce gelmesi, Ural - Altay dillerinin akraba olabileceğini gösteren başlıca özellikler olarak sıralanabilmektedir.

URAL-ALTAY DİLLERİ

URAL DİLLERİ

SAMOYED

FIN-UGOR

UGORCA

Macarca

Ostyakça

ANA FİNCE

Lapça

Çeremisçe

Fince

ALTAY DİLLERİ

TÜRKÇE

MOĞOLCA

KORECE

TUNGUZCA

JAPONCA

Bu grubun dil çalışmaları ilk önce Ural Altay Dil Ailesi üzerinde başlamış sonra Altay Dil Ailesi üzerinde devam etmiştir. Güney Sibirya'da araştırmalar yapan İşveli Yüzbaşı Philipp Johann Von Strahlenberg bu alanda ilk çalışmaları başlatan, Yenisey Vadisi'ndeki farklı alfabeli yazıtlardan bahseden kişi olmuştur. Strahlemberg “Das Nord- Und Ostliche Theil Von Europa Und Asia” (Asya ve Avrupa'nın Kuzey ve Doğu Kıyıları) adlı eserinde Ural Altay dillerinin aynı kökten geldiğini bildirmiş, incelediği 32 dili 6 grupta toplamış ve bunları “Tatar” adıyla yayımlamıştır. Bu alışma ilk olması acısından ve daha sonra bu alanda yapılacak çalışmalara ışık tutması açısından önemlidir.

1838 yılında Ural -Altay dil ailesi üzerine çalışmalar yapan Ferdinand Johann Wiedemann, Ural Altay Dil ailesi ile Hint Avrupa dil ailesini karşılaştırmış, Hint-Avrupa dil ailesinden ayrılan özellikler belirlemiştir. Buna göre:

1. Ural-Altay dil ailesinde ses uyumu bulunmaktadır.
2. Ural Altay Dil ailesinde sözcük yapımı eklerle yapılmakta, kelime kökünde değişiklik olmamaktadır.
3. Sıfatlar isimlerden önce gelir.
4. Ural Altay Dillerinde "son ek" kullanılır.
Türk. Türk- çe, Türk- çe- nin - Fars. bi- haber / Türk. haber- siz
5. İsim çekimlerinde iyelik ekleri kullanılır.

Türkçe de iyelik ekleri isimlere eklenerek aitlik bildirmektedir.
Türk. Kardeş + im, Kardeş+ in, Kardeş+i - İng. her brother

6. Fransızca, İngilizce, Arapça gibi dillerde görülen gramatikal cinsiyet(eril -dişil) bu dillerde bulunmaz.

Fr. Il, elle

Ing. He, She

Ar. Müdür- Müdüre, Katip- Katibe

7. Sayı sıfatlarından sonra çokluk eki kullanılmaz.

Tr. Üç elma

Fr. Trois pomme- (s)

8. Ural Altay Dil ailesinde belirtme edatı olarak kullanılan "artikel" bulunmaz.

Fr. la table, le livre

Ing. The pencil

Ar. El kitab

9. Bu dillerde soru eki kullanılır.

HİNT-AVRUPA (INDO-GERMEN) DİL AİLESİ

Bu dil ailesi, Hindistan'dan İskandinav ülkelerine kadar olan coğrafyada konuşulduğundan adı

Hint -Avrupa dilleri veya Indo-Germen dilleri olarak adlandırılır. Hakkında en çok çalışma yapılan dil ailesidir.

Bu grupta bulunan diller, Asya ve Avrupa olarak iki ana kola ayrılmaktadır.

Hint Kolu:

Bu kolda bulunan diller üç ana başlıkta incelenebilmektedir. Arî Dilleri, Eski Anadolu Dilleri ve Toharca.

Arî Dilleri:

Hint-Avrupa dillerinden Asya kolunda bulunan Arî dil ailesi, Hintçe ve Farsça (İran Dili) olarak iki bölüme ayrılır.

Hint Dili:

Hintçe Eski, Orta ve Yeni olarak üç devrede incelenmektedir. Eski Hintçe daha çok dinî ve edebi metinlerde kullanılmaktadır. Dini bilgi anlamına gelen ‘Veda’ dini metinlerin diline verilen addır. Aydın kesimin dili olan ‘’düzenlenmiş, kutsal’’ anlamına gelen Sanskritçe edebi dil olarak hüküm sürmüştür. Halkın kullandığı ‘’tabiî’’ anlamına gelen Prakritçe Orta Hintçeyi temsil etmektedir.

Farsça (İran Dili):

Zamana bağlı olarak Eski, Orta ve Yeni Farsça olarak üçe ayrılan Farsça, genelde İran ve civarında konuşulmaktadır. Din adamları tarafından kutsal kitapların yazımında kullanılan “Avesta” adı verilen dil, Eski Farsçayı temsil etmektedir. Partların ve Sasanilerin güçlü olduğu dönemlerde konuşulan, diğer adı “Pehlevi” olan Farsçaya, Orta Farsça denmektedir. İranlıların VII. yüzyıldan başlayarak İslamiyeti benimsemesi ile Farsçaya Arapça kelimeler dahil olmuştur. Bu da Yeni Farsçayı meydana getirmiştir. Firdevsî, Sadi Şirazi ve Hafız-ı Şirazî gibi İran şairleri eserlerini yazarken Yeni Farsçayı edebi dil olarak kullanmışlardır.

Eski Anadolu Dilleri:

En bilineni Hititçedir. Luvi ve Palâ dilleri de geçmişte Anadolu'da yaşayan diller arasında yer almıştır.

Toharca:

Ölü bir dil olan Toharca, Turfan bölgesinde bulunan belgeler neticesinde ortaya çıkarılmıştır. Asya'nın en alçak çukuru olan Turfan bugünkü Çin Halk Cumhuriyeti toprakları içinde kalmaktadır.

Avrupa Kolu

Genel olarak German, Roman (Latin) , Baltık-Slav ve Kelt dilleri, Yunanca ve Ermenicenin oluşturduğu koldur.

Grekçe:

Eski dönemlerde İyonya, Attike, Arkadya, Dor ve Yon gibi lehçelere ayrılmıştır. Bugünkü Yunancanın temelini oluşturan Attike lehçesi genelleşerek ülkenin ortak dili haline gelmiştir.

Latin (Roman) Dilleri:

Roma imparatorluğu döneminde yaygınlaşan ve kültür dili haline gelen Latium dili (Latince), imparatorluğun çökmesi ile çeşitli lehçelere ayrılmıştır. Günümüzde Rumence, İtalyanca, Fransızca, İspanyolca, Portekizce ve Arnavutça olarak karşımıza çıkan bu dillere Latin (Roman) Dilleri denmektedir.

Germen Dilleri:

Kuzey, Doğu ve Batı olmak üzere üç gruba ayrılmaktadır. Kuzey grubunda İsveççe, Norveççe, Danimarkaca ve İzlandaca; Doğu grubunda Vandal dilleri ile ölü bir dil olan Gotça ve Batı grubunda ise İngilizce, Almanca, Felemenkçe, Frizce bulunmaktadır.

Frizce Hollanda ve Almanya'nın bazı bölgelerinde konuşulmaktadır.

Baltık-Slav Dilleri:

Adından da anlaşılacağı gibi Baltık ve Slav dilleri olarak iki gruba ayrılmaktadır. Litvanya dili (Litavca), Letonya dili (Letçe) ve Prusya dilleri Baltık grubunda yer alırken, Rusça, Bulgarca, Sırpça, Slovence, Çekçe ve Polonyaca (Lehçe) Slav dilleri grubunda yer almaktadır.

Kelt Dilleri:

İrlanda dili (İrce), İskoçya dili (Galce), Bretonca ve Velsçe bu grupta bulunmaktadır.

Ermenice:

Varlığı V. Yüzyıldan beri bilinen ve kilise dilinden gelişen Ermenice, günümüzde yaygın olarak Ermenistan'da konuşulmaktadır.

HAMİ-SAMİ DİL AİLESİ

Bu dil ailesi adını Nuh peygamberin oğulları Ham ve Sam'dan almaktadır. Sami dilleri, Mısır dilleri, Kuşî dilleri ve Berberî dilleri bu grupta bulunmaktadır.

Sami dilleri, Akkadca, İbranice, Aramice, Arapça, Habeşçe (Amharca), Kenan dilleri, Fenike dili, Babilce, Asurca, Süryanice ve Maltaca dillerinden oluşmaktadır. Bu dillerden Akkadça, Fenike dili, Babilce, Asurca, ölü diller arasındadır. Hz. Musa'ya gönderilen kutsal kitap Tevrat'ın yazıldığı dil olan İbranice bugün İsrail devletinin resmi dili olarak kullanılmaktadır. Hz. İsa'ya gönderilen İncil' in dili olan Aramice Suriye'nin Malula şehrinde konuşulmaktadır.

Arapça günümüzde sadece Arap yarımadasında değil İslamiyet etkisiyle tüm dünyada konuşulan diller arasında bulunmaktadır. Eski Mısır dilinin ölmesi ile zaman içinde oluşan Kıptice eski Mısır halkına aittir ve günümüzde azımsanmayacak bir topluluk tarafından ayin dili olarak kullanılmaktadır.

Kuşî dilleri Kızıldeniz'in batısında, Berberi dilleri ise Libya, Cezayir ve Tunus'ta konuşulmaktadır.

BANTU DİL AİLESİ

Bantu, Afrika'nın orta ve güneyinde yaşayan bütün kabile dillerine verilen ortak addır. Kenya, Uganda, Tanzanya ve Kongo'da milyonlarca insan tarafından konuşulan Swahili, bu ailenin en tanınan dilidir. Zulu, Çuana, Kongo, Mongo, Gonda dilleri, çok farklı kurallar içerse de bu dil ailesi içinde bulunmaktadır.

ÇİN-TİBET DİL AİLELERİ

Çin ve Tibet bölgelerinde konuşulan dillerin yer aldığı Çince, Tibetçe, Birmanca bu dil ailesi içinde yer almaktadır.

KAFKAS DİLLERİ

Kafkasya bölgesinde konuşulan Gürcüce, Çeçence, Abhazca, Lazca gibi dillerin oluşturduğu bir dil ailesidir.

AVUSTRONEZYA DİL AİLESİ

Endonezya, Filipinler, Tayvan ve dünyada en dar alanda en çok konuşulan dile sahip Papua Yeni Gine bu dil ailesinin konuşulduğu bölgelerdir. Cava dili, Malayca, Filipince, Formosa ve Hiri Motu dilleri bu dil ailesinin Dil Aileleri başlıcalarındandır. Malgaşça, Marshall dili, Samoaca dilleri de bu grup içinde değerlendirilmektedir.

TÜRKÇENİN DÜNYA DİLLERİ ARASINDAKİ YERİ

Türkçenin dünya dilleri arasındaki yeri pek çok araştırmamanın konusu olmuştur. Dilimiz, kökeni binlerce yıl önceye dayanan ve geniş bir coğrafyada konuşulan dünyanın sayılı dillerinden biridir. Türkçe, Sibiryâ'nın kuzeydoğusundan Çin'e, Hazar Denizi'nden Anadolu'ya, Balkanlar'dan Avrupa'nın ortalarına uzanan çok geniş bir bölgede 220 milyondan fazla insan tarafından konuşulmaktadır. Son verilere göre, Türkiye Türkçesi (95 milyon) esas alındığında, dünya dilleri arasında dokuzuncu, Oğuz grubu (146-147 milyon) esas alındığında sekizinci, tüm kolları ile birlikte (220-235 milyon) altıncı sırada yer almaktadır. Türkçe bazı bölgelerde farklı alfabelerle yazılır. Günümüzde, Türk birliğinin sağlanması için bu farklılığın giderilmesi dile getirilmektedir.

Bir dilin dünya dilleri arasındaki yerini ve değerini; konuşur sayısı, kullanım yaygınlığı, resmi dil, ulusal dil, uygarlık dili, yazı dili olması gibi nitelikler belirler.

Türkçe edebiyat ve bilim dili olmuş birçok dünya dilden daha eski bir geçmişe sahiptir ve Türk siyaset tarihinin, Türk hitabet sanatının ilk örnekleri olan ve genellikle ‘’Orhon Yazıtları’’ olarak bilinen Kül Tigin ve Bilge Kağan yazıtları en eski yazılı kaynaklardır.

Türkçe yapı yönüyle sondan eklemeli diller arasında yer alır ve bu grubun en tipik örneği olarak gösterilir. Türkçede yeni terimler türetme ve birleştirme yoluyla oluşturulur. İsim ve fiil köklerine getirilen yapım ekleriyle türetme yapılır.

göz-lük-çü-lük bil-i-ş-im al-dı-lar

Türkçenin eklemeli bir dil oluşu, eklerin çeşitliliği ve bu eklerin değişik görevler yüklenerek yeni kelimeler oluşturabilmeleri, Türkçeyi çok değişik anlatım imkânlarına kavuşturmuş, yeni ortaya çıkan kavramların karşılanması, yabancı kavramlara karşılıklar bulunmasını kolaylaştırmıştır (Aksan 2015: 106).

Türkçedeki 300 yapım eki içerisinde yeni terim üretmeye uygun 170 ek olduğu belirlenmiştir. Bu özelliği ile Türkçe gelişmeye ve yeni terimler türetmeye en yatkın dillerden birisidir.

Türkçe daha önce de belirttiğimiz gibi kaynak bakımından ise Ural-Altay dil ailesinin Altay kolunda yer almaktadır. Bu dil ailesinin içerisinde şekil, söz dizimi ve kelime hazinesi ölçütlerine göre Türkçeye en yakın dil Moğolcadır.

Türkçeyi diğer dillerden ayıran özellikleri vererek Türkçenin yerini ve üstünlüklerini kavramak daha kolay olacaktır.

- Türkçe son takılı bir dildir. Hint-Avrupa dilleri ve Sami diller ise ön takılı dillerdir.
- Türkçede, Farsçadaki ki, İngilizcedeki that, wich, Fransızcadaki que, qui, gibi bağlaçlarla kurulan yan cümle-temel cümle düzeni yoktur. Türkçede bu yapılar sıfat-fiil (ortaç) ve zarf-fiillerle (ulaç) sağlanır.
- Türkçede, Hint Avrupa ve Sami dillerinde görülen the (İng), el (Ar.), la, le (Fr.), das (Alm.) vb. artikeller (tanımlık) bulunmaz.
- Türkçede Hint Avrupa dilleri ve Arapçada görülen gramatikal cinsiyet (erkeklik, dişilik) yoktur.

- Türkçede akrabalık adları (amca, hala, dayı, kayınço vb.) renk adları (yavruağzı, camgöbeği, çivit mavisi vb.) çok zengindir.
- Türkçede ünlü uyumları vardır.
- Türkçede sayı sıfatlarından sonra gelen adlar çoğul eki almazlar.
- Türkçede sekiz, bazı lehçelerinde dokuz ünlü vardır. Türkçe bir ünlü dilidir.
- Türkçede, c, f, ğ, h, l, m, n, r, v, z, ünsüzleri başta; b, c, d, g ünsüzleri sonda bulunmaz.
- Türkçede ünsüz birikmesi yoktur. Hece başında ve hece sonunda (birkaç istisna dışında) birden fazla ünsüz yan yana gelmez. Örneğin Hint Avrupa dillerindeki stres, sfenks, film; Arapçadaki vecd, ilm gibi kelimeler Türkçede bulunmaz.

Türkçemizin diğer diller arasındaki yerini ve üstünlüklerini belirttikten sonra, bu bölümü dilimiz hakkında bildirilmiş görüşlerle bitirelim.

“Millî duygu ile dil arasındaki bağ çok kuvvetlidir. Dilin milli ve zengin olması milli duygunun gelişmesinde başlıca etkindir. Türk dili dillerin en zenginlerindendir... Yeter ki bu dil, bilinçle işlensin.”
K. Atatürk, 1930

“Türkçe, 10 bin yıllık tarihi, 1 milyon kök kelime ile dünyanın en eski ve köklü iki dilinden biridir. Dilimizi bozan İngilizce ise beş yüz yıllık tarihi ve kelime türetme yeteneği olmayan yapısı ile zayıf bir dildir. Konu türetmek olunca yine dilbilimcilere göre dünyanın en güçlü dili Türkçedir. Her konuya ve duruma göre karşılık vermeye en müsait dil de yine Türkçedir. Alman dilbilimcilerin yayımladığı gibi Türkçe, adeta matematik uzmanlarınca tasarlanmış kadar zengin ve türetilmeye açıktır. Türkçedeki bu özellikler Latince de biraz vardı; ancak bu dil ortadan kalktı”.

(Sinanoğlu 2006:119).

“Birçok yabancı dil bilirim. Bu diller arasında Türkçe öyle farklı bir dildir ki, yüz yüksek matematik profesörü bir araya gelerek Türkçeyi yaratmışlar sanki. Bir kökten bir düzüne sözcük üretiliyor. Ses uyumuna göre anlam değişiyor. Türkçe öyle bir dildir ki, başlı başına bir duygu, düşünce, mantık ve felsefe dilidir.”
Prof. David Cuthell

34 dil ve lehçe bilen dünyanın en büyük dilbilimcilerinden olan Belçikalı Johan Vandewalle “Anadili Türkçe olan bir kişinin kısa cümlelerle düşündüğü, konuşma anında ise bu kısa cümleleri çeşitli yollarla birbirine bağlayarak karmaşık yapılar kurduğu görüşündeyim. Bu "cümle bağlama eğilimi" bazı konuşurlarda zayıf, bazılarında ise adeta bir hastalık derecesinde güçlü olabilir. Bu son durumda ortaya çıkan dilsel yapılar, insan zihninin üstün olanaklarını en güzel şekilde yansıtıyor. Farklı dil gruplarına ait birçok dili incelediğim halde şimdiye kadar hiçbir dilde beni Türkçedeki karmaşık cümle yapıları kadar büyüleyen bir yapıya rastlamadığımı söyleyebilirim. Biraz duygusal olmama izin vererseniz, bazen kendime "keşke Chomsky de gençliğinde Türkçe öğrenmiş olsaydı... " diyorum. Eminim, o zaman çağdaş dilbilim İngilizceye göre değil, Türkçeye göre şekillenmiş olurdu.” demektedir.

ÇAĞDAŞ TÜRK LEHÇELERİ

Azeri Türkçesi: Azeriler XI. yüzyıl sonlarında İran'ı, Azerbaycan'ı, Doğu Anadolu'yu ve Kuzey Irak'ı fetheden Oğuzların torunlarıdır.

Türkçe XIII. yüzyıla kadar tek bir yazı dili halinde varlık göstermiştir. XIII. yüzyıl ve sonrasında Oğuz şivesine bağlı gelişen yazı dilleri oluşmuştur. Balkanlar'da, Doğu Anadolu'da, İran'da, Kuzey Irak'ta (Kerkük, Musul, Erbil) Suriye'de, Azerbaycan'da devam eden bu yazı diline 'Batı Türkçesi' denilmektedir. Batı Türkçesi coğrafi bakımdan Azerilerin yaşadığı alanlarda Azeri Türkçesi ile Osmanlının var olduğu alanlar da Türkiye Türkçesi olarak iki gruba ayrılmaktadır.

Günümüzde Azeri Türkçesinin doğu, batı, kuzey ve güney ağızları olmak üzere dört gruba ayrıldığı kabul edilmektedir. Kuba, Bakü ağızları Doğu; Kazak, Gence, Karabağ ağızları Batı; Nuha ağızı Kuzey; Nahçıvan, Ordubad, Tebriz ağızları Güney grubunu oluşturmaktadır. Azeri Türkçesi ile Türkiye Türkçesi arasında söyleyiş dışında neredeyse fark yoktur. Bu nedenle iki şiveyi konuşanlar birbirlerini anlayabilmektedir.

ZEYNEP

Ben öşe teg anber zülfün bûy verir,
Her yuyup serende havaya Zeynep
Onun ıtrın dimağımdan üzmesin
Emânet et badı sâbaya Zeynep
Kaşa vesme, göze sürme çekende
Siyah zülfü dal gerdana dökende
Sallanıban keklik kimi sekende
Ohşarsan yaşıl baş sonaya Zeynep
Seni seven çoh belaya tuş olur
Akıl geder başdan, feramuş olur
Âvazın gelende can bihuş olur,
Gurbanam o nâzik sedâye Zeynep

Yanağı lâlesen, gâmeti dalsan
Ağız şeker, dili, dodağı balsan,
Sanasın ki yorgun, vahşi maralsan,
Olupsan yaraşıg obaya Zeynep

Sensen padişahı, hanı Vegifin
Ağlı huşu, din-imanı Vegifin
Hasretinden çıhtı canı Vegifin
Nolur ki gelsen buraya Zeynep

Molla Penah Vagaf (1717-1797)
(Türk Dünyası Edebiyatları, MEB Yayını, 1998).

Türkmen Türkçesi

Türkmen adı karşımıza ilk kez Kaşgarlı'nın sözlüğünde çıkar. Türkmençe Oğuz grubu Türk dillerinin Doğu kolunu oluşturur. Batı kolunda ise Azerice, Türkçe ve Gagauzca bulunur. Türkmen Türkçesi Türkmenistan'da konuşulmaktadır. İran, Afganistan, Kazakistan ve Özbekistan'da konuşulan Türkmençe belirgin farklılıklar göstermektedir.

Türkmencenin birçok diyalektine Teke, Salır, Göklen, Nohur, Arabaçı, Kırac, Çandır, Kuzey Kafkasya Stavrapol bölgesinde konuşulan Truhmen, İran'da konuşulan Horasan Türkmencesi vb. örnek verilebilir.

MENEM AADAM

Menem aadam,
Boyun alyaan,
Meniñem
Yalñışım baar,
Yeñişim baar,
Hataam baar,
Diyipdirler: Teğmildi baar
Günüñem.

BEN DE İNSANIM

Ben de insanım,
İtiraf ediyorum,
Benim de
Yanlışım var,
Zaferim var,
Kusurum var,
Demiştiler: Lekesi var güneşin
de.

(Ata Atacanov 1964)

(Şiir kısaltılarak alınmıştır.)

Gagavuz Türkçesi

Günümüzde Moldovya, Ukrayna, Romanya, Bulgaristan, Türkiye’de yaşayan Gagavuzlar, Ortadoks Türklerdir. Ruslar tarafından Hristiyanlaştırılan Çuvaş ve Yakutların aksine çok eski asırlarda eski Gök Tanrı dininden Hristiyanlığa geçmişlerdir. (Ercilasun2017).

(Tekin, Ölmez 2003)’e göre ise, 13. Yüzyıl ortalarında Bizans İmparatorunun isteğiyle Bizans’a yapılan Slav akınlarını durdurmak için Anadolu’dan gönderilen birkaç bin kişilik bir Selçuklu kuvveti oldukları, Slavlarla tanışıp din değiştirdikleri ve adlarının da Keykavus’tan geldiği sanılmaktadır. Gagavuz Türklerinin kullandığı Gagavuz Türkçesi Oğuz lehçelerinden biridir. Osmanlı Türkçesi, Bulgar Türkçesi, Kıpçak Türkçesi, Karayim Türkçesi bu dili etkilemiştir. Bu diller arasında Türkiye Türkçesine daha yakındır.

Gagavuz Türkçesindeki Arapça, Farsça kelimelerin varlığı Osmanlı Türkçesinin etkilerini yansıtmaktadır. Ayrıca Gagavuzca’da, Bulgar, Roman ve Slav dillerinden de birçok kelimeye rastlanmaktadır.

ŞİİRLERİMDA

Şiirlerimda gün sevda
Hep işledi canımda,
Zera ömür sevdasız,
Nica insan saalıksız
Şiirlerimda bulacan
Dolu şarapla filcan
Saalın olsun dünneda
Hem can lafın dilinda
Şiirlerimda ekili
Derin saygı ihtara
Hem ii duygu- bu belli-
Halkların kardaşlıına
Şiirlerimda çalıştım
Dooruluk için çok kondum,
Kötüledim yalanı,
Kucakladım insanıı.

(Mina Köse, D.1933-Ö.1999)

Özbek Türkçesi

Bugün Özbekistan Cumhuriyeti'nin resmi dili olan Özbek Türkçesi, kökü kendisinden önceki Timur döneminde başlayan Çağatayca, daha önceki Harezmce, Karahanlıca, Eski Uygurca ve en erken Göktürk yazı dönemlerine dek giden en köklü Türk yazı dillerinden biridir. Özbekistan dışında Kazakistan, Türkmenistan, Afganistan, ve Çin'e bağlı Doğu Türkistan bölgesinde kullanılmaktadır.

YURT YOLI

Uzak...agır yolga ıkkan yolımen
Bu yollarda kılavuzım yulduzdır;
Men yurtımnın pâk istekli
küımen,
Uyulduznın tğelişı kündüzdür.

(1922, Buhara).

YURT YOLU

Uzak, ağır bir yolun yolcusuyum,
Bu yollarda kılavuzum yıldızdır;
Ben yurdumun pâk istekli
gücüyüm,
O yıldızın tükenişı gündüzdür.

Abdülhamid Süleyman Çolpan
1897-1938) (1922, Buhara)

Kırgız Türkçesi

Kırgızlar, Orta Asya'nın en eski Türk boylarından biridir. Tiyanşan (Tanrı dağı) civarında yerleşmişlerdir. Kıpçak gurubunda yer alan Kırgız Türkçesi, genelde büyük yakınlık gösterdiği Kazak Türkçesinin bir ağzı olarak değerlendirilmiştir. Diğer Türk boylarıyla uzun süre birlikte yaşayan Kırgızların şivesi ayrı bir şive olarak öne çıkamamış, ancak Türkistan toprakları içinde Kırgızistan kurulunca dilleri olan Kırgız Türkçesi yazı dili olarak kullanılmıştır. Kuzey, Güneydoğu ve Güneybatı olarak üç ağızdan oluşmuştur. Kırgız Türkçesinde Kazak Türkçesinin etkileri görülmektedir. Kırgız Türkçesi sonraki dönemlerde Moğolca, Çince, Arapça ve Farsçadan etkilenmiş, günümüzde de Rusçadan etkilenmektedir.

MENİN IRIM

Menin ırım- kimder üçün
ırdalat?

Cürök tolkup kimder üçün
ırğalat?

Kündür- tündür kubulcuğan
ün menen,

Bulbul dahış kimdi maktap
küü çalat

Men ıdabaym lapis buzup mal
üçün,

Men ırdaymın- kayrat bolup
emgekke,

Taza cürök canğan calın el
üçün!

BENİM ŞİİRİM

Benim şiirim kimler için
yazılır?

Yürek heyecanlanıp kimler
için çarpar?

Gece gündüz renkten renge
giren ses ile,

Bülbül sesi kimi över
nağmeyle

Ben şiir yazmam nefsimi
bozup mal için

Ben şiir yazarım emeğe emek
katıp,

Temiz kalpli yanıp tutuşan
yalnız halk için!

Coomart Bökönbayev (1910-
1944)

Tatar Türkçesi

Tatar adına ilk kez Orhon yazıtlarında (Otuz Tatar, Tokuz Tatar) daha sonra da Kaşgarlı Mahmud'un Divanı Lügat-ı Türk adlı eserinde rastlanır. Kaşgarlı Türk dünyası haritasında Tatarları, Başkurtlarla birlikte bugün yaşadıkları İdil-Ural bölgesinde göstermektedir. (Tekin, Ölmez 2003).

Kıpçak grubunda yer alan Tatar Türkçesi Tataristan'ın resmi dilidir. Tatar Türkçesi Orta, Doğu ve Batı ağızı olarak üçe ayrılmaktadır.

Kazan Türkleri tarafından konuşulan Orta ağız, aynı zamanda yazı dilinin temelini oluşturmaktadır. Tataristan ve Başkurdistan' da konuşulmaktadır.

TUGAN TİL

İy tугan tил, iy matur tил,
etkem-enkemnin tили,
Dünyada küp nerse bildim sin
tугan tил arkılı,
İn ilik bu tил bilen enkem
bişikte küylegen,
Annarı tünler buyı ebkem
hikeyet süylegen,
İy tугan tил her vakıtta
yardemin bilen sinin,
Kiçkineden anlaşılgan
şadlığım kaygım minim,
İy tугan tил sinde bulgan in
ilik kılğan dugam,
“Yarlıkağıl dip üzim hem
etkem enkemni Hudam”

ANA DİL

Ey ana dil, ey güzel dil,
babam annemin dili,
Dünyada, çok şeyler
öğrendim, sayende ana dili,
İlk önce bu dille, anneciğim
beşikte söylemiş
Sonra geceleri ninem hikâye
anlatmış,
Ey ana dil her zaman
yardımınla senin,
Küçüklüğümden anlaşılmış
sevincim, kaygım benim,
Ey ana dil, seninle olmuş ilk
ettiğim duam,
“ Korum diye kendimi ve
babam annemi Hudam.”
Abdullah Tukay (1886-1913)

Yakut Türkçesi

Ana Türkçeden ayrılıp başlı başına bir kol oluşturan Yakut Türkçesi en eski özellikleri korumuştur. Yakut Türkçesi Moğolca ve Tunguzcadan etkilendiği için ana Türkçeden özellikler taşımasına rağmen diğer Türk lehçeleri tarafından kolay anlaşılamamaktadır.

Günümüz Rusya topraklarının beşte birine sahip Yakutistan dünyanın en büyük yüzölçümüne sahip özerk bölgesidir. Rusya'yı oluşturan federe cumhuriyetlerden birisidir.

19. yüzyıla kadar bir yazı geleneğine sahip olmayan Yakutlular, kısa bir dönem Latin alfabesini kullanmışlar, 1931 yılında sonra Kiril alfabesini kullanmaya başlamışlardır.

- Ağıs tañara argıstastın, toğus tañara doğordostun!
Sekiz Tanrı yoldaşın, dokuz Tanrı dostun olsun!
- Sühüöxxünen бүдүрүйеме! / Ayakların tökezlemesin!
- Körbüt xaraxxın чыпчылыыма! / Gören gözünü kırpmıştırma!
- Tuppukkun төлөрүтүме! / Tuttuğunu bırakma!
- Tataar тıллаax taba eppetin, uottaax utarı körbötүн!
- Ağır dilli isabetli söylemesin, kem gözlü aleyhine görmesin!

Çuvaşça

Çuvaş Özerk Cumhuriyetinde, Tatar, Başkurt Özerk Cumhuriyetlerinde ve Rusya Federasyonu'nda yaşayan Çuvaşlar, Eski Volga Bulgarlarının torunlarıdır. Yakut Türkçesi gibi erken dönemde ana Türkçeden ayrılmıştır. Moğolca ve Fin Ugor dilleriyle yakınlaşması Çuvaşçayı Türkçeden uzaklaştırmıştır.

Bazı dilbilimciler Çuvaşçanın Türkçeden ayrı bir dil olduğunu ileri sürmüşler, Ramstedt, Çuvaşçanın kurallı olarak gelişmiş bir Türk dili olduğunu ortaya koymuştur. (Emine Ceylan1997). Çuvaşça çok zamanlı ses bilgisi, s.6)

NARSPİ

Silpi Yalinçe

Puş uyuhin visinçe,

Hivel Pıhri ısıtsa.

Silpi çıvaş yalinçe,

Yur irilçi vaskasa

Tusem, sırtsem huphura,

Yuri kaysa pitniren.

Tuhat' kurik sıp-sıra

Hivel hıtı hirtniren

(Konstantin Vasilyeviç İvanov)

(Emine Ceylan'ın yayına hazırladığı
metinden kısaltılarak alınmıştır.)

NARSPİ

Silpi Köyünde

Mart ayının sonunda

Güneş baktı ısıtarak

Silpi, Çuvaş köyünde

Kar eridi çabucak

Dağlar, tepeler kapkara,

Kar eriyip bitince.

Sağlam otlar yeşerir,

Güneş yaktıkça yakar.

(Konstantin Vasilyeviç İvanov)

Dersimiz bitmiştir. Teşekkürler.

